

CSATÁRI BENCE

AZ ORSZÁGOS RENDEZŐ IRODA TÖRTÉNETE (1958–1989)

A Kádár-rendszer ifjúság-és kultúrpolitikájának könnyűzenei szegmensét a mai napig sok vita övezi. Egyes vélemények szerint a rezsimnek nemigen volt koncepciózus, kifejezetten célirányos könnyűzenei politikája, ami ennek a területnek az egészét átfogta volna. Ennek alátámasztására fel szokták hozni, hogy mennyire sokféleképpen működtek az egyes könnyűzenei intézmények. Amit az egyik helyen megengedtek, azt másik helyen a legszigorúbban tiltották, és fordítva. A művelődési házak által felléptetett zenészek hol szívesen látott vendégek voltak, más-hol esélytelenül próbálkoztak a színpadra jutással. Ez volt a helyzet a koncertek biztosításával is: voltak intézmények, ahol kicsit többet megengedtek a szórakozó fiataloknak, míg Rajnák László igazgató atyai pofonjai a Budai Ifjúsági Parkban a hatvanas években közmondásosak voltak.¹

A kádári könnyűzenei politika koncepciótlanságát vallók leginkább arról feledkeznek meg, hogy szép számmal születtek különböző pártállami határozatok, állásfoglalások, utasítások, amelyeknek elvileg egységesen kellett volna érvényesülniük a kultúrpolitikának e területén. Az is igaz azonban, hogy ezek leginkább csak megkésett válaszok voltak bizonyos divatjelenségekre, könnyűzenei műfajok megjelenésére vagy akár konkrét eseményekre. Az anomáliák helyi szinten — területi és intézményi szempontból egyaránt — éppen abból származtak, hogy a rendszer „többszólamú” volt, miközben elvben nem is lehetett volna a hivatalos intencióktól eltérni. A hatalmi szféra helyi elemeinek hallgatólagos megállapodásai engedték kibontakozni azokat az együtteseket és előadókat, akiket a felső pártvezetés legszívesebben elsöpört volna Magyarország pop-rock-palettjáról. Annyi részizgagsága tehát van a fenti állítás hangoztatóinak, hogy éppen ezeket a „vadhajtásokat” engedte kinőni a

1 Rajnák László (1929–1983) a Budai Ifjúsági Park igazgatójaként tevékenykedett annak megalapításától, 1961. augusztustól 1974 februárjáig. Korábban első osztályú birkózó, majd az Óbudai Hajógyár birkózóinak edzője volt, 1958–1961 között pedig a budapesti KISZ-bizottságon dolgozott. Az ifiparkban engedélye nélkül senki nem léphetett fel, előfordult, hogy a zenészeket koncert előtt átöltöztette, máskor egyszerűen levitette őket a színpadról, ha nem játszottak „megfelelően”. A megnövekedett forgalmat azonban önkényes ádrágitásokra, hamis jegyek árusítására használta fel, ezért 1974-ben hatévi börtönre ítélték. Lásd *Jávorszky Béla Szilárd – Sebők János: A magyar rock története I. Népszabadság könyvek* Budapest, 2005. 56. p. (a továbbiakban *Jávorszky – Sebők*, 2005.)

kádári rezsim azzal, hogy azok az események, jelenségek, amelyek a könnyűzenében jelentőseknek számítottak, vagy elkerülték a politikai vezetés figyelmét, vagy tudtak ugyan ezekről, de marginális kérdésnek tekintették.

Az Országos Rendező Iroda (ORI) egy volt azok között az intézmények között, amelyek befolyásolták a zenészek megélhetését és a közönség izlésvilágát, aminek révén egyúttal a szocialista kultúrát próbálták terjeszteni, és igyekeztek kordában tartani a könnyűzenészek és nem elhanyagolható számú közönségük magatartását, életszélétét, életmódját, általában véve pedig egész hozzáállásukat a kommunista rendszerhez. Így a cenzúra egyik fontos szereplőjévé vált,² és rendszeresen delegált tagot a kéthetente üléselő Táncdal- és Szanzenbizottságba is, amely eldöntötte, hogy mely számokat lehet játszani, melyeket kell átdolgozni, és melyek azok, amelyeket feltétlenül le kell venni a repertoárról, mert azok szöges ellentétben álltak a szocialista felfogású kultúrával. Az ORI-n, mint az országos könnyűzenei turnékat és adott esetben színházi haknikat lebonyolító szervezeten múltott, hogy kik azok, akik részt vehettek ezeken, és kik azok, akiket ezektől ideológiai okok miatt távol kellett tartani. Azok a könnyűzenei irányzatok, amelyek a szocialista irányultságú kulturális szemléletnek némileg, vagy akár pregnansabban is ellentmondtak, csak akkor juthattak át az ORI szűrőjén, ha anyagi hasznot reméltek tőlük. A nagy látogatottságnak örvendő koncertek bevétele ugyanis a vállalatot, és ezen keresztül az államot gazdagította, a zenészek ORI-fellépéseik alkalmával megszabott bérezésért játszottak.³

Az ORI-t tehát azért hozta létre a Kádár-rendszer kulturális vezetése, hogy monopolintézményként ellássa Magyarországot könnyűzenei műsorokkal. Ebbe a körbe mintegy háromezer vendéglátóhely, művelődési ház, sportcsarnok programjai tartoztak. Az ORI vizsgáztatási rendszerén keresztül döntötte el, hogy kiket alkalmaz, ennek során ideiglenes, vagy állandó fellépési engedélyt adott a zenészeknek. A vizsgák eredményei sok esetben személyes összeköttetésekben, és nem a zenei tudáson múltak.⁴ A vizsgáztatásra azonban elsősorban nem azért volt szükség, hogy eldöntsék egy adott zenésről, alkalmas-e rá, hogy lefogjon néhány gitárak-

2 A cenzúra gyakorlása több intézmény között oszlott meg, ugyanis nekik saját hatáskörükben joguk volt dönteni, hogy kikkel működnek együtt. A könnyűzenével is foglalkozó többi szervezet, mint a Magyar Rádió és Televízió, a Nemzetközi Koncertigazgatóság vagy a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat kialakíthatta a maga közreműködői körét, amelyek nem feltétlenül voltak azonosak az ORI által felléptetett előadókkal.

3 Az ORI ilyen módon történő zenekari gazdasági kizsákmányolásáról részletesebben lásd *Som Lajos*: Piramis vádirat. Hélios Kereskedelmi és Reklámszervező Kiszövetkezet, Bp., 1989.

4 Schuster Lóránt személyes közlése, 2006. december 8.; A vizsgáztatás körülményeiről *Nagy Feró*: „Boldog szép napok” Nagyferó Produkció Kft. Bp., 2005. 125–128. p.

kordot, hanem azért, hogy politikai megbízhatóságukról meggyőződjenek, ezt pedig elsősorban megjelenésükből — hosszú vagy rövid haj, öltözködés, a hatvanas években a hippy-világot idéző sapka, tarisznya vagy trapéz nadrág megléte —, valamint dalaik szövegvilágából vonták le. Azok például, akik mezítláb szerettek volna fellépni, egyből kiestek a potenciális alkalmazottak köréből.⁵ A szövegeket illetően pedig nem volt előnyös egy zenekarra nézve, ha pesszimista hangvételű dalokat írt, de ugyanígy a kétértelmű, félreérthető, netalán ellenséges mondatoknak sem volt helye egy ORI-rendezvényen.⁶ Az ORI-n belül e tekintetben az Engedélyezési Osztálynak volt a legnagyobb szerepe, melynek vezetője az intézmény „fénykorában” Csanádi Lajos volt. A különösen nagy előzetes ellenőrzésnek — amit persze a fellépések során a folyamatos további kontroll követett — azért volt jelentősége, mert nem volt mindegy a hatalomnak, hogy mit mondtak a zenészek nagy nyilvánosság előtt, de még így is megvolt a veszélye annak, hogy két műsorszám között olyan megjegyzéseket tesznek a színpadon, ami alkalmas a szocializmus bírálatára. Ennek elkerülésére még azt is meghatározták, milyen összekötő szövegeket mondhatnak a színpadon.

Az ORI létrehozása és első évei (1958–1963)

Az ORI kezdetben az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság fennhatósága alatt működött, a komolyzenei rendezvényeket szervező Országos Filharmóniával (OF) és a külföldi előadók Magyarországra, illetve a magyar zenészek külföldre impresszálásával foglalkozó Nemzetközi Koncertigazgatósággal (NKI) együtt. A Művelődésügyi Minisztérium részéről 1957-ben vetődött fel, hogy a három szervezetet külön kell választani, mert saját bevallásuk szerint is átláthatatlan volt a működésük. A költségvetésből folyamatosan póthiteleket kellett felvenniük, ettől a lépéstől viszont a finanszírozási problémák megoldását várták. A tervvel kapcsolatban Aczél György művelődésügyi miniszterhelyettes értekezletet hívott össze 1957. november 8-án az érintettek bevonásával.⁷ Itt a tárca helyettes vezetője, aki

⁵ Jávorszky – Sebők, 2005. 107. p.

⁶ A kétértelmű mondatokra legeklektásabb példa, amikor Bródy János 1973. június 10-én a diósgyőri rockfesztiválon megköszönte a rendőrségnek, hogy előző éjjel szállást adtak jó néhány rajongónak. Emiatt rendőrségi eljárást kezdeményeztek ellene, amelynek majdnem börtön lett az eredménye, végül a hatalom megelégedett egy ötezer forintos – akkoriban horribilisnek mondható – pénzbüntetéssel, mert a Borsod–Abaúj–Zemplén Megyei Bíróság bűnösnek találta Bródyt „a hatóság nagyobb nyilvánosság előtti megsértése” miatt. *Sebők János*: Rock a vasfüggöny mögött. GM és társai kiadó. Bp., 2002. 156–157. p. (a továbbiakban: *Sebők*, 2002.)

együttal az MSZMP KB tagja is volt, kész tények elé állította a „tárgyaló” feleket a szétválasztásról, ami 1958. január 3-tól lépett életbe a 2001/1958/I. 3./ számú kormányhatározattal, amelynek értelmében a már önálló jogosítványokkal rendelkező ORI hivatalosan 1958. február 1-jén alakult meg, ugyanakkor továbbra is kaptak támogatást a Műsorigazgatóságtól, és a nyereségüket is ide fizették be, mert szám-lájuk egyelőre közös maradt. A művészek fizetését egy Besoroló Bizottság állapította meg, a legmagasabb kategória 2500, a legalacsonyabb 500 forint volt. Az alkalmi rendező szervezetek a Műsorigazgatóság titkársága adott ki engedélyt, tehát ezen a téren ekkor még az ORI feje fölött döntöttek. A rendszer megkötöttségeitől azonban már ekkor is többen függetleníteni tudták magukat, így az akkoriban egyik legsikeresebb Holéczy zenekar fellépéseit ekkortól nem csak az ORI szervezte, hanem saját maguk is foglalkoztak ezzel, így a zenészek nagyobb nyereségre tehettek szert.

A párt hivatalosan legfelsőbb plénumának, a Központi Bizottságnak illetékes szerve, a Tudományos és Kulturális Osztály (TKO) 1958. július 10-én számolt be az ORI tevékenységéről. Ebből kitűnik, hogy a könnyű műfaj egyik országos ellen-őrző szervezete meglehetősen nehezen indult újtára a kommunista pártkáderek szemszögéből, mert meg kellett küzdenie a „sztárkultusszal”. A „szemetet”, ahogy a jelentés fogalmazott, és a magánszervezésű produkciókat igyekeztek megszüntetni. Ez utóbbi elképzelésük, ahogy azt a fenti példán keresztül láthatjuk, kudarcot vallott, mert a Kádár-rendszerben mindvégig voltak a könnyűzenében hankik és magánturnék, ami fölött az ORI kapacitáshiánya miatt a rendszer kénytelen volt szemet hunyni, holott elvileg büntetést szabhattak volna ki az ilyen koncertek szereplőivel és szervezőivel szemben. A jelentés további problémaként értékelte a Horthy-korszakban elromlott tömegízlést, valamint az ORI számára államilag elő-írt bevételi kötelezettséget. Az ORI legfontosabb feladatának a „rendes, megbízható elvtársakkal és pártonkívüliekkel” történő állománynövelést tartották, továbbá azt, hogy a menedzserek helyett kommunista érzelmű kultúrpropagandisták szervezzék a zenei programokat.⁸

Lakatos Éva, az ORI igazgatója Aczél Györgynek 1958. június 23-án készített feljegyzést az ORI munkájáról. A 9 oldalas beszámoló alig fél oldalon foglalkozott

7 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XIX-I-4-c. Művelődésügyi Minisztérium, Ellenőrzési (Revizori) Főosztály iratai (a továbbiakban XIX-I-4-c) 7. doboz (a továbbiakban: d.) 48051-VI/1958.

8 MOL. M-KS 288.f. 33. csoport Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei. Tudományos és Kulturális Osztály. (a továbbiakban M-KS 288. f. 33. cs.) 12. őrzési egység (a továbbiakban ó. e.) 62–64. p.

a könnyűzenével, hiszen ekkor még nagy hangsúlyt helyeztek a zenei és irodalmi vegyes műsorokra, az esztrádra és a meseszínházra is. A tánczenei hangversenyekről szólva elismerte: „A tánczene kedvelők hatalmas tábora igényli ezt a műsortípust.” Változásként akarták bevezetni, hogy többségében magyar szerzők műveit vigyék színpadra. A külföldiek ekkor 80%-ban képviseltették magukat, és nekikk döntő részben jogdíj gyanánt valutát kellett fizetni. A kemény kéz politikája megmutatkozott a könnyűzenével kapcsolatos elképzelésekben: „Számúzzuk hangversenydobogóinkról a hevenyészett összeállításban meghangszerelt, anyag nélkül dolgozó, zajos hatásokra törekvő zenekarokat. Nem adunk pódiumot a vendéglátóipari előadó-stílusban tevékenykedő énekeseknek.” Ugyanakkor a koncertszervezésben a pozitív értelemben vett spontaneitást célul tűzték ki, reagálva a közönség legújabb igényeire — feltéve persze, ha azok megfeleltek a kultúrpolitikai kívánalmaknak: „Az egyes hangversenyek részletes tervét előre nem dolgozzuk ki. Az adott időszakban legnépszerűbb, vagy új szerződésekre leginkább alkalmas műsorból állítjuk össze.” Érdekes módon az 1945 előtt is divatos stílusok közül a szanzont meg akarták tartani, sőt megújítani, (talán az ekkor már megjelent, Kovács Andor és Martiny Lajos által játszott rock and roll fékentangására, táboruk megosztására, népszerűségének letörésére): „Ezt az elhanyagolt műfajt a rádió könnyűzenei osztályával együttműködve szeretnénk feleleveníteni és továbbfejleszteni. Irodalmi hangú, de könnyed, szórakoztató verseket és igényesebb könnyűzenét ott összeházasítani. Új művek alkotására megbízásokat adunk ki.” Ugyancsak elképzelések között szerepelt, hogy a színházi előadóművészekkel közös produkciókban léptetik fel a már ismert táncdalénekeseket, így jelentős gázsit takaríthattak meg, továbbá: „Így módunkban állana műsorszámait ellenőrizni, játékművészetüket kialakítani és további fejlődésüket biztosítani.”⁹

1959. február 9-én Lakatos Éva az Állami Hangverseny és Műsorigazgatóság igazgatójaként adott helyzetjelentést az MSZMP KB TKO-nak szervezetük működéséről, többek között a könnyűzene helyzetéről, amit az ORI-n keresztül világitott meg. Ebben az esetben is a párt művelődéspolitikai irányelveire¹⁰ hivatkozott színórmérték gyanánt. Az 1958-as esztendőt útkeresésnek minősítette 1958 nyaráig,

9 MOL XIX-I-4-aaa. Művelődésügyi Minisztérium. Aczél György miniszterhelyettes iratai. (a továbbiakban XIX-I-4-aaa) 56. d. 81. dosszié.

10 Az MSZMP Központi Bizottsága 1958. július 25-én fogadta el művelődéspolitikai irányelveit, ami az 1974-es közművelődési határozatig megszabta a műfaj alapvető kereteit, irányítását. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Szerk.: Ságvári Ágnes – Vass Henrik. Budapest 1973. Kossuth Kiadó. 87. p. (a továbbiakban MSZMP DOK 1956–1962)

hiszen, az ő szavaival, ki kellett szorítaniuk a „kultúrszemetet”, de a párt útmutatásai segítették őket a hivatalos kultúrpolitika elismertetésében, érvényesítésében: „Az 1958. év IV. negyedében már sikerült megvalósítanunk, hogy könnyűzenei rendezvényeinken csak az általunk jóváhagyott számok hangozzanak el, és ez egyben arra is biztosíték, hogy az ORI rendezvényekből mindinkább kiküszöböljük az ízléstelen vagy cinikus hangú műsorszámokat. [...] A könnyű esztrád műsorainknál a IV. negyedben már nagyjából elértük, hogy az e műfajt kedvelő tömegekre az ízlésnevelés eszközeivel hassunk. [...] Elértük ezt azzal az eszközzel is, hogy az utóbbi időben nem juttatjuk pódiumhoz a nekünk nem megfelelő stílusban játszó tánczenekarokat.” Lakatos Éva szerint ezt a legeredményesebben úgy tudták volna elérni, ha összefogtak volna a többi zenei intézménnyel, ezért írtak ki közösen a Magyar Rádióval, a Zeneműkiadóval és az MHV-val dalpályázatot táncdalra és szanzonra. Ennek kapcsán rámutatott a könnyűzene szocialista eszmeiségű nevelő hatására, amit elmondása alapján igyekeztek mind jobban kihasználni. Újításként említette meg szononestjeiket, amelyeken színészek (Psota Irén, Bara Margit) is felléptek, összehézasítva a szépirodalmat a könnyűzenével. Ezzel párhuzamosan tervbe vették egy ORI-tánczenekar felállítását, a lépésnek nem titkolt célja volt, hogy „hatósági úton megakadályozzuk, hogy a legkülönbözőbb jazz zenekarok¹¹ kétes értékű produkciókkal elárasszák az országot.” A legfőbb problémát ez egyben abban látta, hogy „nem egy tánczenekar vidéki városokban és nagyobb községekben 20–30 alkalommal lépett fel jazzműsorról pódiumfellépés formájában [havonta! – Cs. B.]” 1959. január 1-től emiatt 10-ben maximalizálták a jazzkoncertek számát egy-egy zenekar esetében vidéken, ami az operatív befolyás lehető legkonkrétabb formája. Összegzésként és a párt primátusának egyértelmű elismeréseként megjegyezte: „Úgy látjuk, hogy ma megvan a lehetőség, hogy az Országos Rendező Iroda a párt művelődéspolitikai irányelveinek megfelelően fejlessze tovább munkáját.” Ezzel összefüggésben a káderhelyzet javulásáról számolt be, az egykori MDP-tag alkalmazottak kérték a felvételüket az MSZMP-be.¹²

Az 1959. augusztus 15–október 6. közötti revízió, amiről Aczél is kapott jelentést 1959. november 3-án, megállapította, hogy a párt művelődéspolitikai irányelvei szilárdan érvényesültek, és jó döntés volt az egyes szakterületeket szétválasz-

11 Az első jazz-csata 1958 júliusában zajlott le a Margitszigeten, ahol a korabeli sajtó — így a Hétfői Hírek 1958. július 21-i száma — felhívorodva írt többek között a Holéczy együttesről, de a lengyel és a csehszlovákiai kollégáikról is. A jazz-szel kapcsolatos averziók végül 1961–1962-től szűntek meg véglegesen, ekkortól az ORI már turnékat is rendezett e műfajban. *Sebők*, 2002. 19–22. p.

12 MOL M-KS 288.f. 33/1959 27. ó. e. 3–25. p.

tani, mert így azok foglalkoztak a könnyűzenével, akik értettek hozzá — legalábbis elméletben. Az önállóság jót tett mind az ORI-nak, mind a társintézményeknek. Az ORI a munkáslakta peremkerületekbe ugyanakkor nem vitt elég produkciót – fogalmazták meg a kritikát a revizorok, Vince János, Langer István és Tihanyi Miklós 1959. október 28-án. Különösen Újpest, Kispest, Pesterzsébet volt ilyen szempontból neuralgikus, hiszen a pártállamnak az volt az érdeke ezzel kapcsolatban, hogy a legfőbb szövetségesének tekintett munkásság a szórakozásában is kötődjön hozzá. A jazz uralkodó jellegének megszűnését és az irodalmi estek elszaporodását a jelentős örvendetesnek találta. A Holéczy együttes például adataik szerint a Baranya megyei Beremenden 108 fős közönség előtt lépett fel, a ráfizetésük a kalkulációk alapján 5340 forint volt. Állításuk szerint ugyanúgy jó néhány esetben a tánczenei programok is ráfizetésesek voltak, a Wenneberg nevű német tánczenekar például 11-ből 10 alkalommal deficitest volt.¹³ A falusi tánczenei és sanzonestek száma viszont megnőtt, amit nem mindig tartottak jó tendenciának, mert az irodalmi estek rovására ment. Elképzelhető azonban, hogy ez a beállítás tendenciózus, és csak azért állapították ezt meg, mert könnyedebb műfajról volt szó. Az ORI-nál végzett 1960. november 3–11. közötti revízió kimutatta néhány alkalmazott felelősségét a deficit magasra ugrásában. Megállapították, hogy túl sok olyan helyre szerveztek programot, ahol nem volt várható jelentős bevétel (pl. Állatkert), valamint lelkiismeretlenül sokat költöttek bizonyos produkciókra, amely intézkedésekkel túllépték a 110/1958 P. M. számú közös pénzügyminiszteri és művelődésügyi miniszteri utasítást¹⁴. A felelősség megállapításakor a revizor megemlítette, hogy „a költségvetésben megszabott kiadási átlagokat még akkor sem léphették túl, ha ezt a bevételi többletből kívánták fedezni.”¹⁵ Az ORI a Tánczenei gimnázium című produkciójukat viszont nagy sikernek értékelte 1962. május 10-én tartott igazgatósági ülésén, amiről a TKO-t is tájékoztatta.¹⁶

Karádi Jolán, aki rövid ideig igazgatóként állt az ORI élén, 1962-ben megállapította, hogy a könnyű műfaj nem tudta eltartani önmagát, magas volt a rezsiköltsége, nem volt annyi bevétele, mint amennyit rááldoztak. 1961-ben az ügynevezett „kishelyi” előadások deficitjét a minisztérium kifizette. Erre a kategóriára a kormányzat 1962-ben már csak 1500 forintot irányzott elő előadásoként, ami messze nem fedezte a veszteséget. (A ráfizetések oka többek között az volt, hogy az ORI alkalmazásában álló dramaturgok egyúttal szerzők is voltak, így ezeket a darabo-

13 MOL XIX-I-4-c ORI-ellenőrzés 1959. dosszié.

14 Művelődésügyi Közlöny. II. évf. 3. sz. 1958. február 1. 36–37. p.

15 MOL XIX-I-4-c ORI-ellenőrzés 1960. dosszié.

16 MOL M-KS 288. f. 33/1962 11. ö. e. 195–222. p.

kat nemigen vették le az ORI műsoráról, hogy minél több jogdíjat kaphassanak.) Tóth György, az ORI gazdasági igazgatója 1962. október 27-i feljegyzésében leszögezte, hogy a tőkés országokból jövő művészek koncertjeinek elmaradása mintegy 840 ezer forint kiesést okozott. Ez azt is mutatja, hogy a fellépők számára Magyarország még mindig kevés profittal kecsegtetett, emiatt mondtak le olyan könnyen az itteni koncertjeikről. A sok tárgyalás még plusz költségeket is jelentett, ami ebben az esetben egyáltalán nem térült meg. A szupersztárok abból a megfontolásból indultak ki, hogy két nyugati koncert között még mindig érdekesebb egy szocialista országban fellépni, mint egyáltalán nem koncertezni. Így fordulhatott elő, hogy impresszárióik útján tárgyalásokba bocsátkoztak a legjobb fizetési kondíciókkal rendelkező szocialista országgal, hazánkkal, de ha jobb ajánlatot kaptak, könnyedén lemondtak az itteni fellépésről. Így nem jött el 1962-ben Louis Armstrong, Vico Torriani, Gerry Scott, Jimmy Maculis, Innes Tadio, Fred Froberg Budapestre a Kisstadionba.¹⁷ Az ORI szeretett volna például egy angol tánczenekart felléptetni Budapesten, ám csak vidékre kaptak engedélyt a rendőrségtől és a tanácstól. A többszörös ellenőrzés esetével találjuk itt magunkat szembe, mert láthatjuk, hogy ebben az esetben a többi hatalmi szerv húzta keresztül számításaikat.

Az anyagikat tekintve megállapíthatjuk továbbá, hogy a fix fizetéses kultúrpropagandisták, akik a műsorok jobb területi megoszlása érdekében dolgoztak, nem voltak érdekeltek minél nagyobb számú koncert szervezésében. A revizorok kifogásolták, hogy sokakat nem szerepeltettek a művészek közül, pedig volt működési engedélyük, a népszerűbbeket (Zárai–Vámosi duett, Kovács Erzszi) pedig túl sokat foglalkoztatták, annak ellenére, hogy ők magasabb gázsit kaptak, ugyanakkor több profitot termeltek.

A műfajok megoszlásának arányai miatt kisebb intermezzo alakult ki a Komárom Megyei Tanáccsal. Nem tudni pontosan miért, csak gyanítható, hogy mivel a fenti előadó páros a megyeiek szűkebb pátriájába tartozott, őket még többször szeretették volna felléptetni. Az ORI azonban kilátásba helyezte itt műsorainak teljes leállítását, az 1959. szeptember 4-ei megyei tanácsi műsorpolitikai értekezletre pedig el sem mentek az ORI képviselői. Szintén hűvös volt a kapcsolatuk — bár nem fajult el ennyire — a Tolna megyeiekkel.¹⁸ Konfliktushelyzet alakult ki akkor is, amikor Németh Lehel és Szent Judit Nagykanizsán néhány nap eltéréssel léptek fel ORI- és magánszervezésben egyaránt. Az ORI rendezvényre sokkal magasabb volt a belépti díj, így ráfizetéses volt, míg a másik helyen telt ház volt. Ezt rosszalta az intézmény,

17 MOL XIX-1-4-c 50. d. 94082/b-VI-1962.

18 MOL XIX-1-4-c 16. doboz 122082-VI-1-37/1959.

ráadásul ez utóbbi helyen sokkal több számot énekeltek el, nyilván, mert érdekeltebbek voltak a műsor színvonalát tekintve.

A tervgazdasági rendszernek megfelelően, az ORI ötéves tervét is megvitatták az 1960. szeptember 19-én tartott művelődésügyi miniszterhelyettesi értekezleten, az ehhez kapcsolódó jelentést Lakatos Éva igazgató készítette 1960. július 4-i dátummal. A vezető az ilyenkor szokásos frazeológiával az MSZMP segítségét és útmutatásait, művelődéspolitikai irányelveit döntő jelentőségűnek nevezte. A könnyűzene területén így nem kaphatott helyet a jelentés szerint a „léhaság, giccs, cinizmus”. A tánczenei műfaj megjavítását és — ahogy fogalmaztak — nemesítését is célul tűzték ki. Lakatos Éva így fogalmazott ezzel kapcsolatban: „Ez nem oldható meg valamiféle jazz-ellenes hadjárattal. Tudomásul kell venni, hogy a ma tánczeneje a jazz. Ezt a tánczenét kell helyes irányba terelni, megtisztítani attól az embertelen, elfajzott, mérgező jellegetől, amely az utolsó évek folyamán Nyugaton rárakódott, és ami nagy mértékben hat a mi tánczenénkre is. Ehhez kapcsolódó, nem kisebb probléma a táncdal-szövegek tartalmának, színvonalának megváltoztatása.” A célok számba vétele után az 1958–1960 közötti időszak eredményeit és hiányosságait vette számba. „Műsorainkból nagyrészt sikerült kiszorítani az ízlésromboló, káros számokat. [...] Táncdalműsorainkban azonban még egyes számok — és ezeknek előadásmódja — színvonal tekintetében nem üti meg az általunk kitűzött mértéket, tartalmukban és hangvételükben érzélgősek. A tánczenei műsorokat illetően pozitívként elsősorban azt említhetjük meg, hogy a harsány és vad ösztönökre alapozott szélsőséges nyugati stílusú tánczenét a pódiumról kiküszöböltük. [...] A tánczenei műfajok megjavítása érdekében igen fontos szerepet tölt be az Állami Hangverseny Igazgatóságnál létrejött Sanzon- és Táncdalbizottság, amely megakadályozza a zeneileg és szövegileg ízlésromboló táncdalok bemutatását. A Bizottság egy éves működése jelentősen érezte hatását ezen a területen.” Tevékenységük további színvonalas folytatásához elengedhetetlenül szükségesnek ítélték meg a bizottság működését. A táncdal szocialista értelmezésű válfájának elterjesztését célozta meg egy állandó ORI-zenekar ötlete. A minisztériumi alkalmazott széljegyzetben odaírta ceruzával kételyét: mennyire rentábilis?¹⁹

Önmaguk szerepét igyekeztek az MSZMP KB 1958-as művelődéspolitikai irányelveinek megfelelően értékelni: „Az Országos Rendező Irodát a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában az általános kulturális felemelkedés fontos eszközének tartjuk, mert alkalmas arra, hogy olyan tömegekhez jusson el, amelyekhez nem ér el másfajta színházi és zenei intézmény.” Ezért jelenthette ki Lakatos Éva,

19 MOL XIX-I-4-eee Művelődésügyi Minisztérium, Miniszterhelyettesi értekezletek. (a továbbiakban XIX-I-4-eee) 4. d. 16. t.

hogy „... a szórakoztató műfajban is gyorsítani kell a szocialista kultúra fejlődését.” A miniszterhelyettesi értekezlet elfogadta a beszámolót, de észrevételeit nem rejtette véka alá: „... Az értekezlet felhívta a Műsorigazgatóság és az Országos Rendező Iroda vezetőinek figyelmét arra is, hogy [...] fokozatos erőfeszítéseket kell tenni a [...] bedolgozó szerzők eszmei–politikai, világnézeti magatartásának fejlesztése érdekében, és hogy az alkalmatlanokat fokozatosan megfelelőbbekre kell kicserélni.”²⁰

Az ORI központi műsorain túlmenően az alkalmi rendezőszervek (ünnepi estek, vállalati rendezvények, jubileumi alkalmak) igényeit is kielégítette a „műsor-service” csoportjával, mely területen nem titkoltan a központi műsorszolgáltatás színvonalát szerették volna elérni. Ezek között azonban csak elvétve szerepelt a könnyűzene az 1961. augusztus 1-jén kelt programjuk szerint. A műsortípusonkénti tervezetben a 9 féle műsorból mindössze 1 volt, ami az irodalmi fellépések mellett teret engedett a tánczenének Balassa Tamás zenekarán és más szólistákon keresztül, illetve terveztek egy sanzonestet is, Vécsey Ernő közreműködésével. Az ellenőrzési csoport sokszor hívta fel a figyelmet régi, vagy a helyzethez, körülményekhez nem illő repertoár bemutatásra, mely esetekben eltértek az előre benyújtott műsortól. Ilyenkor a művészekkel leültek megbeszélni a történeteket, és felhívták figyelmüket a hiányosságokra. A propagandára is nagy súlyt helyeztek, a plakátokon, hirdetőoszlopokon, műsorfüzeteken kívül a 60 legnagyobb budapesti üzletben hanglemezeiről is reklámozták az ORI-rendezvényeit. A plakátolásra azonban szűkösek voltak a lehetőségeik. Amikor egyszerre 6 produkciójuk futott, akkor egy budapesti kerületben egy műsört átlagosan mindössze 9 plakáttal tudtak reklámozni. Új és követendő módszerek tekintették a Fülcs című lapban megjelent képes propagandát Tánczenekarok találkozója címmel.

A zeneművészek ORI-kategória listájáról jól kiolvasható a könnyűzenészek alárendelt helyzete a komolyzenészekkel szemben. Míg az utóbbi műfajban a karmesterek nem ritkán 5–600 forintos honoráriummal dolgoztak, de volt 1000 forintos tiszteletdíj is, addig a könnyűzenész karmesterek rendszerint 2–300 forintért dolgoztak. A fizetéseket csak tervlapok alapján lehetett eszközölni, melyeket az ORI munkatársai töltöttek ki még a produkció megvalósulása előtt. Ennek a tervlapnak a hiányában nem lehetett kifizetni a művészeket. A kifizetések módozatait, az alkalmazottak szállás és rezsiköltségeit a 8715/1958. számú főkönyvelői utasítás tartalmazta.

20 MOL XIX-1-4-eee 4. d. 16. t.

Az ORI a kádári konszolidáció első szakaszában és az új gazdasági mechanizmus éveiben (1963–1972)

Az ORI működése ebben az időszakban több szempontból is megváltozott. Egyrészt repertoárjában ekkor már megjelent a könnyűzene modernebb változata, a beat — benne az Illés, Metró, Omega „szentháromsággal” — és a rock and roll. Másrészt az ORI munkája ekkor vált teljesen önállóvá, mert 1965-ben megszűnt az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóság.²¹ Ezzel együtt járt, hogy ekkortól — miután 1964 decemberében megállapították, hogy hatékonyabb lett a működésük —, nem kaptak többé állami támogatást a programjaikra, ezzel mintegy arra sarkallva az intézményt, hogy ne rendezzenek veszteséges koncerteket. A közönségszervezőket jutalékosná tették, majd részesedésüket még feljebb emelték, viszont azt is rögzítették, hogy nem lehetett 3 ezer forint felett a havi fizetésük. Volt olyan alkalmazottak, akinek a felső határ túllépése miatt 24.130 forintot visszatartottak a fizetéséből, de ezt a pártállami revízió sem tartotta méltányosnak, sőt a plafon megszüntetését javasolta (ami nem történt meg). Az ORI vezetése a 139/1958 M. M. sz. rendeletre²² és az ezt módosító utasításra hivatkoztak, amikor kijelentették, hogy a fővárosi jutalékos szervezők díjazására fordítható összeg az ORI évi budapesti összes jegybevételének 4%-át nem haladhatja meg. 1963-ban a revízió szerint a Torriani-koncertek hoztak igen nagy bevételt, az alkalmazottak az el nem adott jegyeket viszont a bejáratnál árusították a saját zsebükre. A komolyzenére magasabb jutalékkulcsot kellett megállapítani a kisebb forgalom miatt. Ugyanakkor voltak garantált bevételű rendezvények is, (SZOT-, MAHIR-rendezvények) ahol az állam biztosította, hogy nem lehet deficit. Az ORI-nál egyébként 1964 végén 39-en dolgoztak, ebből 14-en a rendezési osztályon, 8-an a gazdaságin, 5–5-en a műsor-szolgálatnál mint gépkocsivezetők és hivatalsegédék, 4-en a dramaturgiánál, Keszler Pál igazgatónak és Bali György gazdasági igazgatónak pedig volt egy titkárnője.²³

A kulturális tárca Revizori Osztálya ebben az időszakban, a pártállami időkre jellemző módon, a könnyűzenei műfaj átfogó irányítását, a műsorengedélyezési feladatok végrehajtását ellenőrizte az ORI-nál (1965-ben több mint 3000 engedélyt adtak ki), illetve azt, hogy a művészek foglalkoztása terén megvalósult-e a kívánt arányosítás. Az ORI tevékenységének pártállami megfelelési kényszerét nagyon jól jellemzi ez a mondat: „Az intézmény nagy súlyt helyez a műsorok kul-

21 MOL XIX-I-7-bb Kulturális Minisztérium. Pozsgai Imre miniszterhelyettes, miniszter iratai (a továbbiakban XIX-I-4-bb) 5. d. 21. t. Zene dosszié.

22 Művelődésügyi Közlöny. II. évf. 9. sz. 1958. május 1. 136–139. p.

23 MOL XIX-I-4-c 74. d. 129082/b-VI-1964.

turált körülmények közt történő lebonyolítására, a fellépő művészek fegyelmezett magatartására.²⁴ A revízió megállapította, hogy az ORI-nak „gondoskodni kell az engedélyezett műsorok tartalmi vonatkozású figyelemmel kíséréséről”, ennek érdekében át kellett volna venniük a magánszervezők tevékenységét is (ez sem valósult meg).²⁵

Az ORI a saját rendezésű műsorait előzetesen ellenőrizte, viszont a haknik felett nem tudott ilyen eljárást gyakorolni kapacitásának elégtelensége miatt. Így fordulhattott elő, hogy a revízió szerint izléstelen műsorok is bekerültek a gépezetbe. Helytelenítették azt is, hogy aláírt szerződés nélkül reklámozták a Gr. Rockers amerikai zenekart, ami 13 ezer forintba került, de végül nem jöttek el. A revízió elkészülte után a Művelődésügyi Minisztérium zenei főosztályvezetője rendszerint intézkedéseket és felvilágosításokat kért az ORI igazgatójától az egyes esetekre vonatkozóan. Így tett Barna Andrásné 1966. június 17-én is, amikor kérte, hogy a Gr. Rockers zenekarral való tárgyalások kudarcáról, annak körülményeiről számoljanak be. Ezenkívül több anyagi természetű ügyet kellett tisztázniuk a művészek szállásköltségeivel, szabálytalan többletgázszikkal, vagy szabálytalan üzletszerző magatartással kapcsolatban. A gyors válaszból (1966. július 8.) kiderült, hogy 1966 őszétől a műsorengedélyezéseket szakmai bemutató kötelezettségéhez kötötte az ORI, ami a fenti zenekar esetében nem valósult meg. A mai szemmel anakronizmusnak ható bürokrácia így húzta keresztül egy külföldi zenekar magyarországi fellépését. A könnyűzenei koncertekről szólva ugyanakkor válaszukban elmondták, hogy bizonyos spontaneitás ezen a területen mindig is érvényesült, így erre a tervgazdálkodás kötött szabályait rugalmasan lehetett csak alkalmazni, a bevétel érdekében néha bele kellett menni kertes kimenetelű ügyletekbe. Barna Andrásné válaszában már az új gazdasági mechanizmus szerepéről is szólt, ezzel kapcsolatban megbeszélésre hívta be a kulturális intézmények szereplőit. A komolyzenétől nem akarta a kormányzat teljesen elválasztani a könnyűzenét, mert az Országos Filharmóniával együtt kellett kidolgozniuk egy tervet a gazdálkodásra vonatkozóan. Egyébként az OF szintén segített koncertet szervezni az ORI-nak jutalékért, amit Keszler Pál eredményesnek nevezett, mert elmondása szerint ennél olcsóbban nem tudták volna országosan kiterjeszteni koncertjeiket.

Az ORI-nak kevesebb koncerttel több bevétele volt ebben az időszakban, mint az előző években. 1965–1968 között majdnem kétszeresére emelkedett a bevéte-

24 MOL XIX-I-4-c 120. d. 1968. június–július.

25 MOL XIX-I-4-c 129082/b-VI-1966.

lük.²⁶ A koncertekkel kapcsolatos panaszok miatt külön Ellenőrzési Osztályt állítottak fel, amely szűrőpróbaszerűen ellenőrizte a saját turnékat is. A panaszok orvoslásáról tájékoztatást adtak a megyei tanácsok művelődési osztályainak, amelyek ezek után értesíthették az ORI-t műsorigényeikről. Volt olyan szervező, akit szinte havi rendszerességgel ellenőriztek, míg másokat alig — állapította meg a revízió.

A pártállami apparátus könnyűzenét ellenőrző szerepét jól jelzi az, hogy az ORI 1969-ben 12 tájékoztató jellegű előadást tartott a megyei tanácsokkal közösen, a megyei és járási népművelőknek, kultúrotthon-igazgatóknak a koncertszervezésről. Ezek keretében az új gazdasági mechanizmus révén a könnyűzenei műfajban megjelenő lehetőségeket ecsetelték. Szó esett arról, hogy a már meglévő létszámmal érték el a bevétel és ezzel együtt a nézőszám növekedését, viszonylagos propagandaköltség-emelkedés mellett. Az ekkor lezajlott revízió helyeslően állapította meg, hogy az ORI a sajtóval, főleg az Ifjúsági Magazzinnal intenzív kapcsolatot ápolt. Hiányosságként rótták fel, hogy nem fordítottak elég időt a propagandára, és a közönségszervezők véleményét nem kérték ki rendszeresen.

A Fővárosi Tanács VB éppen a revízió ideje alatt számoltatta be az ORI igazgatóját 1969. évi budapesti tevékenységükről. Az előadásokra különböző rezsikulcsot számítottak, a keresettebb produkciók után 30, a kevésbé kurrens előadások után csak 15% rezsit számoltak el. Az ORI a művészek elfoglaltságát egyeztetette a televízióval, rádióval, színházakkal. Az 1969. évi táncdalfesztivál produkciói a beszámoló szerint nem hoztak új szintet a hazai poppalettára, ezért — mivel véleményük szerint ezek a slágerek tiszavirág-életűek voltak —, külföldről kellett importálniuk műsorokat. Kevés volt a koncertekre alkalmas terem, és az Erkel Színház sem működött közre konstruktívan a koncertszervezésben, mert nem mondták meg előre, mely napokon szabad a színpad. A zenészek inkább hakniztak, mert itt hivatalosan sem volt progresszív adózás, csupán 4,2%-ot vontak le, viszont a kultúrpolitikai megfontolások az ORI által szervezett műsorokat szorgalmazták, melyek progresszív adó alá estek. Ezeket könnyebb volt ellenőrizni, mert mindig volt velük egy ORI-ügylő.

Az 1969-es revizori jelentést megtárgyalták 1970. március 9-én a Művelődési Minisztériumban. Ott volt az ORI részéről Keszler Pál és Bali György, illetve a párttitkár Lengyel György, Kardos Sándor szakszervezeti bizalmi, rendezési osztályvezető-helyettes és Fonda Almerigó számviteli osztályvezető. A Művelődésügyi Minisztérium Pénzügyi és Ellenőrzési Főosztálya részéről Vince János osztályvezető és Baranyai Zoltán főrevizor, a Zenei és Táncművészeti Főosztály

26 MOL XIX-I-4-c 120. d. 1968. június-július.

részéről dr. Nyilas Imre gazdasági tanácsadó és Vajda Tibor főelőadó. A pénzügyi kérdéseken — rezsiköltség, jutalékrendszer — túlmenően a könnyűzene propagálása is szóba került, kérdésként felmerült, hogy mennyi energiát érdemes beleölni több műsor megvalósítása érdekében.²⁷

Az ORI-nak nem kellett a tanácsoktól külön engedélyt kérni a helyi rendezésre, mert ők maguk voltak az állami rendező szerv. Ebben ugyan némi bizonytalanság is mutatkozhatott helyi szinten. Ez nyilvánult meg Mezei Gyula, Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Művelődésügyi Főosztályának vezetője részéről is, amikor 1972. augusztus 16-án kelt levelében érdeklődött a minisztériumnál, számon kérve az ORI-rendezvényekre is érvényes tanácsai engedélyezési jogkört a vendéglátóiparban. A minisztérium azonban megerősítette az ORI hídfőállását ezen a téren 1972. augusztus 29-i levelében.²⁸

A viszonylagos szabadság, a beatzenei műsorok elterjedése több botrányt is maga után vont. A Siklósi Járási Művelődési Központ megbízott igazgatója, Hajdú Valéria bejelentést tett az ORI-nál Zalatnay Sarolta és a Tolcsvay Trió ellen, amiről 1971. október 13-án tájékoztatta a Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztályát. A helyi hatalom számára nem lehetett közömbös az ügy, ha azt írták: „Kérjük szíveskedjenek odahatni, hogy a jövőben a művelődési házakkal hasonló eset ne fordulhasson elő.” Október 27-én ugyanerről az esetről Barna Andrásné, a Zene- és Táncművészeti Főosztály vezetőjét értesítette házon belül a Közművelődési Főosztály egyik osztályvezetője, Takács Kálmán, bár kormányzati beavatkozást nem tartott fontosnak. Nem lehet tudni, hogy pontosan mi történt, mert az iratot kiemelték a helyéről, csak a kísérőlevél maradt meg. Bár az is előfordulhatott — ami megint csak a hatalmi struktúra egyik sajátja volt —, hogy egy jelentéktelen ügyet igyekeztek rendszerellenes színben feltüntetni, egy kicsit az öncenzúrához hasonlóan (ami egyébként a zenekarokon belül éppúgy működött mint a párt- és államapparátusban), hogy bebizonyítsák, rájuk is szükség volt a hatalom építményében. Ennek következtében teljesen ártatlan elszólások, zeneszámok közötti összekötő szövegek alapul szolgálhattak a hatalom kritikájára, adott esetben különböző szintű retorzióira.²⁹

27 MOL XIX-I-4-c 131. d. 1969. november 15–december 25.

28 MOL XIX-I-4-rr Művelődésügyi Minisztérium, Zeneművészeti Főosztály (a továbbiakban XIX-I-4-rr) á36. d. 3. t. 115084/1972.

29 MOL XIX-I-4-o. Művelődésügyi Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai (a továbbiakban XIX-I-4-o) 123. d. 44063/1971.

A koncertszervezés a visszarendeződés idején (1973–1980)

A könnyűzenei ipar a hetvenes évek közepére újasokrétű változáson ment keresztül. Az új gazdasági mechanizmus 1972-es visszafogása érzékenyen érintette a klubmozgalmat, ami jelentős hanyatlást mutatott, a különböző médiumokban háttérbe szorultak átmenetileg a könnyűzenei előadók, az első vonalbeli könnyűzenészek pedig kezdtek kiöregedni, és vagy abbahagyták a zenélést, vagy külföldön próbáltak szerencsét. Ebből fakadóan csak a legszerencsésebbek, a legbefolyásosabbak, illetve a könnyűzenei irányítással leginkább megalkudni tudók maradtak az élmezőnyben közülük. Ezzel az ORI is számolt, és újabb stratégiát próbáltak kidolgozni, idomulva a megváltozott helyzethez. Taktikai irány módosításukat azonban leginkább az eltiltások, fegyelmi eljárások szaporodása, valamint az ORI által vezetett ellenőrzések szigorodása jelezte, idomulva az új gazdasági mechanizmus által hozott viszonylagos szabadság beszűküléséhez.³⁰

A zenészek kiöregedését és a kisebbfajta válságot konstataálta Keszler Pál ORI-igazgató 1974. október 8-án az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának (TKKO) küldött jelentésében. Ebben leírta, hogy a táncdalénekesek között megítélése szerint volt néhány színvonalas, akiket rendszeresen

30 Az egyik legnagyobb horderejű, csaknem nemzetközi konfliktust okozó szilencium az LGT-t érte 1975-ben, miután 1974 decemberében dobosuk, Laux József külügyminisztériumi engedély nélkül hívott meg egy amerikai újságíró turnéjukra. *Sebők*, 2002. 176–179. p. és MOL XIX-I-7-g Kulturális Minisztérium, Zene- és Táncművészeti Főosztály iratai (a továbbiakban XIX-I-7-g) 8. d. 1. t. 17161/1975. A másik figyelmet keltett ügy Bródy János eltiltása a — nem ORI-rendezvényen történt — diósgyőri esetből fakadóan, melynek kapcsán Keszler Aczélnak írt feljegyzésében a popfesztiválok megrendezését kifejezetten az ORI-ra kívánta bízni. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (a továbbiakban MTAKK) Ms 6034/240-247. (Aczél György kéziratanyag; Aczél György MSZMP KB titkári működésére vonatkozó iratok. Bródy János beatzenész elleni eljárásra vonatkozó iratok. 1973.) Az incidens arra készítette az ORI igazgatóját, hogy óvatosságból kiadja beosztottjainak: minden fesztivál előtt az ő személyes beleegyezését kell kérni. MOL XXVI-I-67 Országos Rendező Iroda iratai (a továbbiakban XXVI-I-67) 38. d. 1974. április 12. 41. sz. igazgatói utasítás. (ORI-iratok) A párt legfelsőbb köreit pedig Bródy bírósági felmentése zaklatta fel, amiről Aczél és Biszku Béla KB-titkárok leveleztek. Ebből kiderül, hogy még Korom Mihály igazságügyminiszter és Benkei András belügyminiszter véleményét is kikérték az ügyben. MTAKK Ms 6034/240-247.; Nem eltiltás, csupán a fellépő zenekar akadályoztatása volt az ORI részéről, amikor a Hobo Blues Band-del együtt nem engedte fellépni Deák „Bill” Gyulát 1979-ben egy közös Omega—HBB koncerten, mondván, hogy fél lábával nem szinpadképes. Ezután Hobo hivatalosan is bejelentette az ORI-nál Deák „Bill” Gyula zenekari felvételét, így léphetek fel együtt. *Fekete Kálmán*. Első magyar blueskönyv. Bp., 1996. Alexandra Kiadó, 136. p.

fel lehetett léptetni, a többség viszont legfeljebb vendéglátóipari szórakozóhelyeken való működésre volt alkalmas, akiket nem foglalkoztattak.

A felelősségre vonásokat tekintve Zalatnay Sarolta neve többször felmerült az ORI-nál, ellene ugyanis az OF felelősségre vonási eljárást indított³¹ az ORI-nál leköötött műsora teljesítésének elmaradása miatt. Az énekesnő az esetet 1974. augusztus 31. és szeptember 30. közötti betegségével magyarázta, ezért csak figyelemztetésben részesült. 1974. augusztus 31-én Komlón, másnap pedig Pécsen kellett volna fellépnie, ennek elmaradását igazolta orvosi szakvéleménnyel. A vizsgálat megindítását Komló város tanácsának művelődésügyi osztályvezetője, Rácz Sándor kezdeményezte az ORI igazgatójánál, Keszler Pálnál, de Komlón még a helyi pártszervezet végrehajtó bizottsága is foglalkozott az ügygel. Az ORI igazgatója a felmentő intézkedéssel nem értett egyet, ezért 1974. november 15-én a minisztériumhoz fordult (már a felmentés előtt is kezdeményezte Zalatnay működési engedélyének 1974. december 1-től kezdődő, három hónapra történő megvonását az Országos Filharmóniánál). A fellépés elmaradását Keszler súlyos erkölcsi és politikai kár okozásának nevezte. Ez utóbbi kifejezést azért használta, mert bányásznap ünnepség keretében lett volna mindkét előadás, amelynek elmaradása szerinte tovább rontotta a budapesti művészek és a vidéki munkásság közötti viszonyt. A koncert elmaradásának oka egyébként az volt, hogy a művész még aznap is, mint ahogy azon a héten minden nap, lemezt készített, miközben a legvégső időpontig hitegette a koncertszervező társaság alkalmazottait fellépésével, sőt állítólagos betegségét eltitkolta. Valószínűleg az ügy háttérében az állt, hogy a lemezek „szocialista tempóban” történő elkészítése (akkoriban nagyon kevés idő állt a zenészek és énekesek rendelkezésére egy-egy felvételre) tényleg megviselte az énekesnő fizikai állapotát, ráadásul sürgős lehetett a munka. Ezenkívül azt is feltételezhetjük, hogy jobban megérte neki a lemezkészítéssel foglalkozni, mint leutazni vidékre szerény összegű, fix gáziért. Mindenesetre két intézmény egymás tudta nélkül rászerveztetett a másikra, ezért fordulhatott elő ez a kényes helyzet, valamint azért, mert a művész túl vállalta magát. A minisztérium Jogi Osztálya végül kidolgozott egy tervet, amit a Zene- és Táncművészeti Főosztály számára 1974. december 2-án küldtek el. Ebben szerepelt a fenti ügy részletei aprólékos tisztázásának igénye, beleértve, hogy Zalatnay mikor ment el orvoshoz, illetve az, hogy ta-

31 Az énekesnő már korábban kivívta magának Aczél György rosszsallását is, a KB-titkár 1971 novemberében a TKKO vezetőihez írt levelében az eljövendő tanár nemzedéket féltette többek között Zalatnától (ugyanebben a kategóriában említette meg az Illést és Tolcsvayékat). MOL M-KS 288. f. 36. cs. MSZMP Központi Szervei, Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály (a továbbiakban 288. f. 36. cs.) 28. ő. e.

núkkal igazolják vagy cáfolják az ORI igazgatójának további vádjait. A feljegyzést készítő Für Sándor azonban tisztázta, hogy az Országos Filharmóniának nem volt joga a könnyű műfajhoz tartozó művészek felelősségre vonására, csakis az ORI-val egyetértésben, következésképp Zalatnay felmentésével túllépték hatáskörüket, emiatt újra kellett volna tárgyalni az ügyet.³²

Szintén Zalatnay Sarolta eltiltása volt a téma az ORI-nál 1977-ben. Bár Zalatnay fellebbezett, végül 2 hónapra eltiltották 1977. december 12-én, mert 1977. augusztus 20-án a Balatonon közlekedő Beloianisz nevű sétahajón, szerződését megszegve, nem lépett fel. Az eltiltó határozatot első fokon mindig az ORI hozta, másodfokon viszont a minisztérium döntött. Az ORI a tárcának történő ismertetés során közölte, hogy Zalatnay már régóta fegyelmezetlen, a közönséget semmibe vevő magatartást tanúsított. A végső döntés sem változtatta meg az elmarasztalás tényét: „Zalatnay Saroltának módjában lett volna 1977. augusztus 20-án felszállni a Siófokról menetrend szerint 21 órakor induló hajóra és így teljesíteni a szerződésben vállalt köteletségét. Az ügy szempontjából ez tekinthető döntő körülménynek.” Zalatnaynak a hajó személyzete nem engedte meg, hogy barátait felvigye a hajóra, és sértettségében tagadta meg a fellépést az énekesnő. Ennek ellenére a hajóskapitány, Varga Sándor, és a hajóállomás főnöke, Kovács László külön-külön is felszólították a művésznőt a felszállásra, ennek további megtagadását súlyosbító körülményként vették számításba. Az eredetileg 3 hónapra szóló eltiltást másodfokon 2 hónapra mérsékelték.³³

Keszler Pál már 1975. július 17-én jelezte a minisztériumnak, hogy az eltiltásokról nem értesülnek a települések, mert a megyei tanácsok művelődésügyi osztályai nem továbbították az információt, így szabálytalanul léptek fel azok a zenészek, akiknek működési engedélyét megvonták. Ezért felvetette ezeknek a szankcióknak a Művelődésügyi Közlönyben való kihirdetését, amivel a tárca 1975. szeptember 23-i levelében egyetértett.³⁴ Ennek értelmében az ORI igazgatója ezek után rendszerint tájékoztatta a minisztériumot a zenészek működési engedélyének ideiglenes megvonásáról, amit a Művelődésügyi Közlönyben is közzétettek. Így tett Keszler 1975. szeptember 29-én is, amikor többek között Szikora Jenő, Bergendy István és testvére Bergendy Péter, valamint Demjén Ferenc működési engedélyének megvonásáról számolt be (előbbi 8, utóbbi három zenész 3 hónapos eltiltást kapott, a Bergendy együttes tagjai ráadásul a nyári hónapokra kapták a szilenciumot). A tárca nagyon hamar, már október 2-án lépett ez ügyben, de azt könnyen beláthatjuk, hogy az ORI a maga hatáskörében eldönthette, kik ellen alkalmaz szankciókat, mert már

32 MOL XIX-I-7-g I. d. 1. t. 115396/1974.

33 MOL XIX-I-7-g 24. d. 1. t. 58199/1977.

34 MOL XIX-I-7-g 10. d. 5. t. 17978/1975.

csak a befejezett tényeket közölték, hiszen a muzsikuskok addigra jórészt le is töltötték büntetésüket.³⁵

Szikora külön esetet jelentett, ugyanis itt a menedzselés, mint a szocialista erkölcsből idegen tevékenység vádja bizonyosodott be. A dokumentum úgy állította be a muzsikust, mint aki pusztán a szervezésért, munka nélkül szerezte a pénzt, hiszen ő nem lépett fel (Szikora volt ezek szerint a „szocialista menedzser” előképe). Ezt a csanádpalotai Kelemen László Művelődési Ház, a környei művelődési ház, a mezőkovácsházi és orosházi járási hivatal és a szentesi városi tanács művelődésügyi osztályának igazolásai támasztották alá. A menedzselte művészek között szerepelt a könnyűzenészek sorából Máté Péter és Ambrus Kyri, akik vallomásaikkal szintén megerősítették a fenti tényeket. Szikora egyébként visszaesőnek számított, mert már kapott ilyen jellegű tevékenységéért eltiltást. Annál kevésbé érthető ezek után, hogy miért kapott az eredeti, egyéves eltiltás helyett kisebb időtartamú, 8 hónapos moratóriumot.³⁶

Keszler 1975. június 9-én a kultuszárccának tett jelentése szerint azonban a három Bergendy-tag már 6 hónapos eltiltásban részesült, az egyéni működési engedélyek megvonása pedig maga után vonta a zenekar eltiltását. A muzsikuskok rendbontásáról a kecskeméti tanácselnök-helyettes értesítette az ORI-t, de a Kertészeti Egyetem is panasszal élt, a kőszegi, az ajkai és a győri esetekről pedig az ORI alkalmazottja számolt be az ORI igazgatójának. Az így rekonstruált eseményeket vázolta fel az intézmény vezetője Barna Andrásnénak. Megemlítette, hogy a Kertészeti Egyetem Klubjában egy órán keresztül vitatkoztak a rendező szerv ügyintézőivel az együttes tagjai gázsijuk 25%-ának megvonása miatt, ugyanis egyikük késett. Keszler utólag igazat adott a rendezőknek, mert szerinte a zenekar eljárása kimerítette a 116/1958. M. M. sz. utasítás 11. §-ának /1/ bekezdésének késésre és az előadás zavaraltalan lebonyolítását gátló magatartására vonatkozó passzusait. A vádak között szerepelt továbbá, hogy Bergendy Péter a főrendező zakóját ragadta meg felindultságában, míg Demjén a bőr irattartóját vágta a főrendező helyetteséhez, miközben több tanú szerint megengedhetetlen hangnemet használtak.

A kecskeméti eset már megmosolyogtatóbb, ugyanis csak annyi történt, hogy Bergendy István több mondatot használt két szám közötti összekötő szöveggént, mint azt előzőleg jelezte a rendező szerveknek. Ahogy a jelentés írta: „[...] Bergendy István — túllépve a műsorközlő feladatát — a 'Kinek van papírja?' szám egyszerű bemondása helyett színpadi játékba kezdett és mozdulataival olyan értelmet adott a műsorszám címének, amely a rendezőszervet és a közönség egyes tagjait megbot-

35 MOL XIX-I-7-g 10. d. 5. t. 18219/1975.

36 MOL XIX-I-7-g 10. d. 5. t. 17353/1975.

ránkoztatta.” Még az is probléma volt, hogy Bergendy néhány pillanatra elhagyta a színpadot. További vádak: Ajkán Demjén hiányos öltözetben (farmernadrág, nyitott mellény és fekete sál!) sörözött a büfében, illuminált állapotban hangoskodtak a koncertek után a többi városban is, a győri koncert után pedig szidalmazták a buszsofórt, mert lassan hajtott, és nem ott tette ki őket, ahol szerették volna. Az eltiltás ellen 15 napon belül fellebbezettek, de az iratra Barnáné a következőket írta kézzel 1975. június 11-én: „Amennyiben fellebbeznek, nagyon hasznosnak tartanám, ha behívná őket és megmondaná a mi véleményünket is az ilyen túrhethetlen, ostoba magatartásról. Úgy vélem túlságosan jó dolguk van!”³⁷

Arra is akadt példa, hogy saját alkalmazottja ellen kellett eljárást indítania az ORI-nak korrupció, azaz személyes befolyásból származó anyagi előnyök kihasználása miatt. Gyárfás Lászlót, az ORI osztályvezetőjét 1979. március 9-én az ORI berkein belül megrendezett vizsgálat során vonták felelősségre az Omega együttesel rendezett 8 koncert visszaélései miatt. Gyárfás a Magyar Zeneművészek Szakszervezetének funkcionáriusa is volt az ORI-nál mint szakszervezeti bizottsági elnök, így beleegyezésüket kellett kérni az eljárás beindításához, amit 1979. február 21-én megadtak. A tárgyalás során kiderült, hogy színpadi munkálatok címén 8 előadásra 4 ezer forintot vett fel a Sportpropaganda Vállalattól. Erre szerinte azért volt szükség, mert a sportszarnokokban nem álltak rendelkezésre színpadok, és azokat az ő vezetésével állították fel. A beszámolóból azonban hamar kiderült, hogy az effektív munkavégzésnél az ORI osztályvezetője nem mindig volt jelen (tehát nem dolgozott meg a pénzéért, ami egyúttal felveti azt a kérdést, hogy mi szükség lehetett az ő megbízására), és a koncerteken ellátott ügyelői feladatköre, amiért a rendes fizetését megkapta, nem volt elválasztható a fenti munkájától. Ugyanilyen ügyletet a Fonográf együttesnél is elvállalt koncertenként 1000 forintért. Bali György igazgató 1979. március 23-án, a fenti tények ismeretében az összeférhetetlenséget megállapítva, drákói szigorral csapott le, alaphérsökkenéssel és áthelyezéssel sújtva Gyárfás Lászlót. Osztályvezetőből csoportvezetővé degradálták, amivel fizetésredukálás járt. Az elmarasztaló fegyelmi határozat indoklása szerint 18 ezer forintnyi összeget engedély nélküli munkaviszonyon kívüli tevékenységéből szerzett. Ráadásul — állapította meg Bali — a kifizetések jogcíme sem egyezett a ténylegesen elvégzett munkával. A felsőbb szakszervezeti szerv a döntést elfogadta.³⁸

37 MOL XIX-I-7-g 13. d. 15. t. 17810/1975.

38 MOL XIX-I-7-jj Kulturális Minisztérium, Ellenőrzési Osztály (a továbbiakban XIX-I-7-jj) 6. d. (ideiglenesen) ORI 1979. évi vizsgálati anyaga. dosszié.

A könnyűzenei műfaj ideológiai ellenőrzésében az ORI igazgatója oly módon is közreműködött, hogy a Táncdal- és Szanzonbizottság részéről tartotta a kapcsolatot a tárcával, amit Keszler Pál 1976. május 17-én kelt levele bizonyít. Ebben leírta, hogy 1975-ben 58 ülést tartottak, 1028 dalt bíráltak el, 715 dalt elfogadtak, 98-at véglegesen visszautasítottak, 215-öt pedig javításra adtak vissza. A szövegek még jobb megszűrése érdekében Romhányi József és Fodor Ákos mellé felvették soraikba Baranyi Ferenc költőt. A munka eredményes elvégzését mutatja, hogy a bizottság, ahogy Keszler megjegyezte, maradéktalanul végrehajtotta az előző évi felügyelő bizottsági határozatot, amit a kultusztárca fogalmazott meg.³⁹

Az ORI-nál Solymár László főrevizor által 1975. november–decemberben vezetett revízió eredményéről Pozsgay Imrét, a kulturális tárca helyettes vezetőjét is tájékoztatták. Újabb feladatkörrel bővült tevékenységük a 6/1975. (XI. 12.) KM rendelet⁴⁰ és az ennek végrehajtására kiadott 104/1975. (MK 23.) KM számú utasítás⁴¹ alapján: kizárólag hozzájuk tartozott a könnyű műfajban érvényes előadóművészi működési engedélyek kiadása és megvonása, munkaviszonyon kívüli fellépéstől való eltiltás, a tiszteletdíjak mértékének megállapítása, a megállapítottnál magasabb összegű tiszteletdíj vagy költségtérítés visszafizettetése.⁴² Az ORI vizsgákról rendszeresen készítettek írásbeli jelentést a minisztériumnak. Az 1977. április 25–május 5. közötti vizsgákról szóló jelentésben szigorú elbírálásról számolt be Bali György igazgató: a megjelent 48 táncdalénekesből mindössze 8-an feleltek meg, további 4-en kaptak ideiglenes működési engedélyt. A folk- és polbeat-esek közül 10-ből 3 volt az arány, míg az együtteseknél 39-ből 25.⁴³ Az ORI évente két vizsgát tartott, a vizsgára bocsáthatóság megtagadásának okai között lehetett a korhatár átlépése és a megfelelő iskolai végzettség (középiskola) hiánya. A vizsgabiztosok napi 300 forintot kaptak munkájukért, 1976-ban 12 szakembert hívtak meg soraikba.⁴⁴

Az 1974-es közművelődési párthatározat hatását szintén kimutatta az 1975-ös revízió az ORI munkájában, mégpedig a műsorok struktúraváltásában. Ennek jegyében a pártállam kultúrpolitikája által magasabb művészi értékűnek tartott produkciókat mutattak be, amelyek kevesebb bevétellel kecsegtettek, sokszor ráfizetéssel jártak. A jelentés elismerte, hogy ezek az előadások az ORI alapvető érdekei-

39 MOL XIX-I-7-g 18. d. 2. t. 56636/1976.

40 Művelődésügyi Közlöny. XIV. évf. 23. sz. 1975. december 4. 827. p.

41 Művelődésügyi Közlöny. XIV. évf. 23. sz. 1975. december 4. 827. p.

42 MOL XIX-I-7-bb 5. d. 21. t. Zene dosszié.

43 MOL XIX-I-7-g 24. d. 2. t. 56919/1977.

44 MOL XIX-I-7-ji 7. d. ORI 1977. évi költségvetési revíziója dosszié.

vel ellentétesen hatottak. Ennek kompenzálására javasolta a revízió, hogy a „kulturpolitikailag értékesebb” előadások szervezését végzők részére ösztönző jutalmazási célfeladatokat tűzzenek ki. Ez a jól bevált szocialista elismerési módok egyike volt, amikor nem anyagiakkal, hanem újabb munkával látták el a jól teljesítő alkalmazottakat. Ennek során főmunkaidős munkakörükben bizonyos mellékeresetre tehetek szert. Erre volt példa az adminisztrációs és a jegypénztárosi beosztás, ez utóbbi esetben az Országos Filharmónia és az ORI ugyanazt a személyt alkalmazta elvileg két tevékenység betöltésére, de előfordult, hogy az ORI alkalmazottai más rendezvények jegyeit is árusították. A jegypénztári nyitva tartás alatt a komoly- és a könnyűzenei rendezvények belépőjegyeit is árusító alkalmazott dupla honorálásáról volt szó. Ha hozzátesszük a revízió fenti megjegyzését a kulturpolitikailag fontos, többnyire komolyzenei események deficitjéről, akkor kiderül, hogy a ráfizetéses rendezvényeken közreműködő alkalmazottaknak így adták meg a lehetőséget egy kis mellékes keresetre. A revízió viszont ezt a szemére hányta az ORI vezetőségének: „A napi törvényes munkaidőn belül adminisztratív munkát végezni egy időben két munkáltatónál sem mellékfoglalkozásban, sem másodállásban nem lehetne.” A SZŰR rendezvényei ez alól kivételt jelentettek, mert 1975-től az ORI hatáskörébe utalták, tehát ez nem minősült egyszerre két munkáltatónál végzett munkának.

Behringer Éva a Kulturális Minisztérium zenei főosztályvezető-helyettese, Pozsgay Imre kulturális miniszterhelyettesnek írt feljegyzésében 1975. június 30-án az ORI nemzetközi tevékenységét elemezte. Az ORI 1962–1974 között 41 ország 301 produkcióját hozta Magyarországra, ennek fele szocialista országokból származott. Az internacionalista szocialista könnyűzenei politika hozta tető alá a Druzsba, az Interstart és az Alba Regia elnevezésű jazzfesztiválokat is. Problémaként hozta föl viszont a „baráti államokkal” összefüggésben a paritás elvét, miszerint ők ugyanannyi fellépőt szerettek volna hazánkba küldeni, mint amennyi magyar zenész koncertezett az adott országban. Ez már csak azért is gondot okozott, mert „szocialista relációban” nem volt annyi színvonalas produkció az egyes országokban, mint magyar részről, ami talán az itteni, nagy általánosságban engedékenyebbnek mondható kulturpolitikának volt köszönhető. További nézeteltérésre adott okot az államok közötti elszámolási rendszer. A Szovjetunióval való kapcsolattartáson belül főleg a kárpátaljai koncertmenü megszervezését tartották kívánatosnak mindkét fél részéről.⁴⁵ A nyugati zenekarokkal való megállapodásoknál a kötött devizagazdálkodás határolta be az ORI lehetőségeit, nem minden nyugati zenekart tudtak meghívni, akit

45 MOL XIX-I-7-bb 5. d. 21. t. Zene dosszié.

akartak, mert túl drágák voltak, továbbá a helyszín biztosítása is gondot okozott. Az Interkoncerttel szemben is több alkalommal kerültek kényelmetlen helyzetbe, egyrészt a dátumtévedések, másrészt pedig a két vállalat közötti kooperáció hiányosságai miatt, de az is előfordult, hogy a művész állt elő az előadás előtti napokban újabb követelésekkel.⁴⁶ A külföldi együttesek meghívása aztán a hetvenes évek végén, a korábbiaktól eltérően, hasznot hozott, ezek közül a Boney M-et emelte ki az 1979-es revizori jelentés. A szocialista országokból is érkeztek zenekarok, e fellépések fele nyereséges, másik fele veszteséges volt ekkor.⁴⁷ Keszler Pál tájékoztatta Pozsgay Imre kulturális miniszterhelyettest Memphis Slim USA-beli blues énekes és zongorista Erkel Színházban való fellépéséről 1976. március 10-én. Ebből megtudjuk, hogy az időponttal sok gond volt, 1973 óta tartott az egyeztetés. A koncert 30 és 80 forint közötti helyáraitra a minisztérium Zene- és Táncművészeti Főosztályának engedélyét kellett kérniük, amit az 56192/1976. számú leiratban megkaptak. Pozsgay 1976. március 11-én értesítette Farkasinszky Lajost, a fővárosi tanács elnökhelyettesét a koncertről.⁴⁸

Az 1979. január–februárban folytatott minisztériumi ellenőrzés megállapította, hogy 1977-ig nőtt a hangversenyek száma, utána csökkent a látogatók számával együtt. (A kemény rock élvonalbeli csapatai ekkoriban hódították meg a közönséget, de ezeknek a zenekaroknak jelentős része nem az ORI-n keresztül bonyolította koncertjeit.) A művészek leginkább haknikban igyekeztek fellépni, és nem az ORI-n keresztül szervezték a műsoraikat, mert így kedvezőbb feltételek között fizethették a jövedelemadójukat (az ORI rendezésében 20 ezer, míg magánszervezésben 80 ezer forintig volt 6%-os a jövedelemadó kulcsa, afölött emelkedett), emellett a másod- és harmadfellépések is 100%-os gázsit eredményeztek, nem úgy mint az ORI-n keresztül, ahol vidéken 80, a fővárosban 60%-át kapták az eredeti fellépti díjuknak, ráadásul sorozatfellépések esetén is hasonlóképpen jártak el a művészekkel szemben az ORI-nál. Az ORI revíziója rosszallóan említette meg, hogy az intézmény gárdája a jogszabályokat átlépve igyekezett a legnevesebb énekeseket, zenészeket megtartani, emiatt 100%-os díjazást fizettek nekik, aminek folytán 1978-ban 1,2 millió forinttal fizettek többet a megengedettnél. Másik problémaként merült fel, hogy a koncertek — számuk csökkenése ellenére — az ezek szerint kis létszámú szervezőgárdának gondot okoztak, és a kapacitáshiány oda vezetett, hogy nem mindig kötöttek írásban szerződést. A szóbeli szerződés következményeként néhány előadás el is maradt, amit az ellenőrzés felrótt az ORI veze-

46 MOL XIX-I-7-jj 7. d. ORI 1977. évi költségvetési revíziója dosszié.

47 MOL XIX-I-7-jj 6. d. (ideiglenesen) ORI 1979. évi vizsgálati anyaga dosszié.

48 MOL XIX-I-7-bb 5. d. 21. t. Zene. dosszié.

tőségének. A gazdasági nehézségek között említették meg a benzináremelések óta fokozódó szállítási költségeket, ami a vonatközlekedést helyezte volna előtérbe. Ez persze nem vált általánossá a zenészek esetében, ám az ORI sem vállalta már a szállítást kisbusszal a II. osztályú vonatjegyár szintjén.⁴⁹

Az ORI foglalkozott vendéglátóipari zenei előadások szervezésével is, ami mutatja, hogy bár a kommunista rezsim kultúrpolitikája az egyes intézmények közötti hatásköröket lehetőség szerint igyekezett szétválasztani, ez mégsem sikerült teljes mértékben (ennek a területnek a gazdája elvileg az Országos Szórakoztatózenei Központ lett volna). Az ORI szemszögéből érthető is volt a ragaszkodás a vendéglátóipari könnyűzenéhez, mert ahogy a jelentés megállapította, az intézményi átlagnál jóval — 1977-ben 112%-kal, 1978-ban 62%-kal — nagyobb haszonkulccsal dolgozott ezen a téren, mint a többi pop és rockzenei eseménynél, vagy színeszek felléptetése esetén. Ez abból adódott, hogy az átlagosnál jelentősen kisebb költségráfordítással lehetett megszervezni ezeket a produkciókat. A befektetett energia és költség azonban mindegyik műfajban busásan visszatérült, amit jelez, hogy míg a kiadás 8%-kal, addig a bevétel 35%-kal lett magasabb 1978-ban az előző évihez képest, az átlagos intézményi haszonkulcs pedig 18,05%-os lett 1978-ban. A könnyűzenei bevételek növekedését azonban nem használhatta fel az ORI helyben (azaz nem fordíthatta újabb és újabb, még nagyobb bevétellel kecsegtető koncertekre), hanem a komolyzene támogatására létrejött zenei kulturális alapba fizette be.

Az ORI a Kádár-rendszer utolsó évtizedében (1980–1989)

A nyolcvanas évek elején kezdődött az ORI monopolhelyzetének megrendülése, aminek eredményeként először a KISZ vezetése alatt álló Ifjúsági Rendező Iroda (IRI) alakult meg 1982-ben, majd a kisvállalkozások, leginkább gazdasági munkaközösségek (GMK) keretében indított koncertszervező irodák vertek gyökeret. A gazdasági mutatók fokozódó romlása miatt jöhettek létre ezek a szervezetek, miközben a pártállami vezetés folyamatosan a régi, jól ismert szlogeneket hangoztatva irányította az ORI-t, amely a rendszer bukásáig még a legnagyobb koncertszervező intézmény volt Magyarországon. A kultusztárca vizsgálata 1982-ben en-

⁴⁹ ORI-rendezvényeken kívül azonban, főleg a téli hónapokban, amikor a mikrobuszok hajlamosak voltak elakadni, több zenekarral is előfordult, hogy a vonatot részesítették előnyben. A Hobo Blues Band 1981 elején Sárbogárdra vonattal ment, de a P. Mobil is hasonlóképpen jutott le egy Bakony-beli községbe koncertezni. A rajongók eleinte nem is hitték el, hogy az általuk sztárolt együttesrel egy vonaton utaznak. – Sárvári Vilmosnak, a P. Mobil gitárosának személyes közlése. 2004. április 9.

nek megfelelően megemlített néhány, a minisztérium által az ORI számára kötelezően előírt produkciót. Ide tartozott a Szovjet Kultúra Napjai elnevezésű program mellett többek között a Kék gitár szovjet, a Judahej NDK-beli és egy mongol együttes felléptetése, valamint érdekes módon a Jézus Krisztus Szupersztár és az Evita is.⁵⁰

Az előadások műfaji összetétele nagy változatosságot mutatott, a pop és a jazz mellett szerepelt az operett és a magyar nóta is. A lehető legszélesebb társadalmi spektrumot igyekeztek kiszolgálni „a szórakoztatás messzemenő figyelembevételével, a jó ízlés határain belül.” — írta az 1984. évi revíziós jelentés. Megfigyelhető tehát egyfajta hangsúlyeltolódás a hatalom szóhasználatában, ami a szórakozás mint cél elfogadását jelenti, hiszen a nyolcvanas évek elején már nem említették ezt negatív felhanggal. Persze rögtön hozzátették, hogy csak bizonyos határokon belül lévő szórakozási formáknak adott helyet az ORI rendezőgárdája, így a a punk és alternatív zenekarok egyáltalán nem juthattak szóhoz náluk. A jelentés elismerően állapította meg: „Hosszabb távra visszatekintve is megállapítható, hogy megfelelő körülményekkel szűrjük ki a nemkívánatos társadalmi hatást kiváltó, szélsőséges irányzatok képviselőinek bemutatását. Ezekkel kapcsolatban is nyitottak azonban, és pódiumra kerülésüket is támogatják, ha tapasztalják az integrálódási készséget.” A jelentés az egykori „fekete bárány” zenekarokra utalt, amelyek közül a „legfeketébb”, a Beatrice lehetőséget kapott 1980-ban egy közös országos turnéra az Omegával és az LGT-vel. Kiemeltek egyes zenekarokat, mint a Neoton vagy a Dolly Roll, amelyek nemzetközi összehasonlításban is versenyt kiálló produkcióval tűntek ki a színpadon. Negatív jelenségként, profiltorzulásként említették a revízió során, hogy a popzenei koncertek rovására előtörték a reklám- és propaganda műsorok. Úgy látszik, a könnyűzene egyes „vadhajtásaihoz” képest még inkább elítélendő volt a tisztán profittermelő vállalkozás, amit befolyásolt, hogy az egyes produkciók színpadra állítása költséges volt, így nem volt érdemes 400 fő alatti termekben előadni. Ilyen volt 1984-ben Komár László és Koncz Zsuzsa, vagy a zenekarok közül az R-Go, a Neoton, vagy a Dolly Roll. A kötött devizagazdálkodás miatt pedig meglehetősen nehéz volt külföldi sztárokat Magyarországra hozni, egyrészt, mert 1984-ben 3 és fél millió forintos devizakerettel rendelkezett az ORI, ami ilyen célra elégtelen volt, másrészt pedig túlságosan nagy jegyáremeléssel járt volna, ha valamelyikük mégis Budapesten lép fel.⁵¹

50 MOL XIX-I-9-pp Művelődési Minisztérium, Ellenőrzési Főosztály iratai (a továbbiakban XIX-I-9-pp) 16. d. ORI 1982. évi költségvetési ellenőrzése dosszié. A Jézus Krisztus Szupersztárt a Korong együttes előadásában 1972-ben az egyetemi klubokban nem engedték fellépni. Erről Aczél György is írt utasítást. MOL M-KS 288. f. 36/1972 18. ó. e. 80–89. p.

Bali György ORI-igazgató 1985. május 27-én a revízió megállapításainak igyekezett eleget tenni intézkedési tervében. Ebben célként tűzte ki, hogy a könnyűzenei repertoárt bővítsék, mivel lehetőségeik adottak voltak ezen a téren. Az exkluzív szerződések körét is szélesíteni tervezték, főként a „kiemelkedő együttesekkel és szólistákkal”, de az, hogy kik tartoztak ebbe a körbe, az megint csak az ORI megítélésén múlt. Ugyanakkor a tervben szerepelt, hogy a reklámok adta lehetőséget továbbra is ki kell használni, azzal a kikötéssel, hogy ezek a zenei betétek a műsorok színvonalát nem ronthatják.

A Petőfi Csarnokban 1986. november 26-án véleménycserét tartottak a szórakoztatóiparról a Művelődési Minisztérium vezetésével. Ennek során megállapították, hogy — a korabeli romló gazdasági viszonyoknak megfelelően —, a műsorforgalmazást végző ORI illetve IRI árai már a nagy művelődési központok számára is lassan megfizethetlenné váltak. Az infláció begyűrűzésén túlmenően több okát is megjelölték a két hivatalos műsorszervező iroda drágulásának: a fellépő művészek sorozat-előadások során is teljes gázsit kértek minden egyes programjuk után, a kelletnél több hangtechnikussal dolgoztak az ORI-nál és az IRI-nél, az alkalmi zenészek nem vállalták olcsóbban a fellépést mint profi kollégáik, és az útiköltségtérítést minden esetben igényelték, holott az a hatályos jogszabályok alapján csak az állományban lévő dolgozók kiküldetése után járt. Külön problémaként említették meg, hogy elszaporodtak a kisvállalkozások és a különböző érdekelttségű műsoros rendezőszervek, a haksik, a fiataloknak nem volt elegendő választási lehetőségük a programok között, ráadásul a kistelepek halmozottan hátrányos helyzetbe kerültek (azaz maradtak).

A válság kezelésére külön feladattervet dolgoztak ki, amelyeket a későbbi politikai változások húztak keresztül. Ennek ellenére a kialakulófélben lévő gazdasági változások rányomták bélyegüket az itt elhangzottakra is. Megállapították, hogy a gázsirendszer elavulttá vált, a kereslet-kínálat törvényszerűségeit ezentúl komolyabban kell figyelembe venni. A rendezvények anyagi kockázatát a jövőben nemcsak a rendező szerv vállalta volna, hanem a közreműködő művészek, művészeti csoportok is, így a fellépti díjuk közvetlenül függött volna a rendezvény rentabilitásától. Újdonságként jelent meg egy menedzser-hálózat kiépítésének kívánalma, amely összehangolta volna az intézmények, a művészek és a közönség érdekeit, igényeit. A jobb szabályozottság elveit hangoztatva azonban a keményvonalas pártállami elvek is megjelentek, miszerint az önálló rendezési joggal felruházott megyei művelődési központok hozzájárulása nélkül az adott illetékességi

51 MOL XIX-I-9-pp 35. d. ORI 1984. évi komplex felügyeleti ellenőrzése dosszié.

területen semmilyen rendező szervnek nem lett volna szabad bevételt hozó műsorokat rendezni. Egy központi videotékát is szerettek volna létrehozni propaganda célokból, valamint az értékek megőrzése érdekében. A tömegkommunikáció élnépszerűsítését is célul tűzték ki a megbeszélésen, hiszen ekkor még nem létezett popsajtó, így csak a hagyományos publicisztikától várták a vérfrissítést. A kistelepülések mind jobb műsorellátása érdekében pedig szerettek volna egy központi alapot létrehozni, amelyen keresztül segíteni lehetett volna a támogatott produkciókat. Ezáltal sérült volna ugyan a piaci szabályozás elve, de több helységbe eljutottak volna a hatalom által színvonalasabbnak ítélt produkciók. Az értekezletnek az utókor számára talán leghelytállóbb észrevétele az volt, miszerint a szórakoztatást nem „szükséges rossz”-nak kellett tekinteni, az arisztokratikus lekezelést pedig ezzel kapcsolatban meg kellett szüntetni.⁵²

A hosszú távú terveket azonban az ORI-t körülölgő botrányok is keresztülhúzták. A Magyar Nemzet 1989. január 17-i száma a 7. oldalon Borebich Péter 'Az ORI fizeti a Maxim takarítónőjét' című cikkét közölte, amelyben az ORI körül kialakult anyagi visszásságokat taglalták.⁵³ A kommunista államberendezkedésnek megfelelően az ORI vélt vagy valós üzleti visszaéléseit a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (KNEB) vizsgálta meg 1988. október 24–december 5. között, melynek során megállapította, hogy a szervezet gazdálkodásában a takarékoság legcsekélyebb jele sem tapasztalható. A KNEB az ORI működésének kritikáján keresztül tükröt mutatott fel a Kádár-rendszer hanyatló gazdasági helyzetéről is, végkövetkeztetése szerint a társadalmi vagyoni hűtlen kezeléséről volt szó: „A vizsgálat során világossá vált, hogy a bejelentők által jelzett súlyos szabálytalanságok nem újkeletűek — a korábbi vezetés alatt jöttek felszínre, folyamatot alkotnak, [...] a visszaélések állandósultak. Tényleges ellenőrzésről nem beszélhetünk, a felügyeleti ellenőrzések formálisak voltak, a belső ellenőrzés komoly hiányosságokat sosem állapított meg. 'Védett' vállalatról volt szó, ahol 'védett emberek' működtek. Az ORI a pangás éveinek valamennyi jellemzőjét működésében megtestesítette.” A vizsgálat következtetése szerint a kultuszárca a korábbi években nem végzett igazán mélyreható revíziókat,

52 MOL XIX-I-9-n Művelődési Minisztérium. Vajda György miniszterhelyettes iratai (a továbbiakban XIX-I-9-n) 21. d. 18. t. Szórakozás, szórakoztatás dosszié.

53 Az ORI-botrány végigszövegét a magyar sajtón: Magyar Hírlap, XXII. évf. 22. sz. 1989. január 26. 6. p., Magyar Nemzet, LII. évf. 14. sz. 1989. január 17. 7. p., Magyar Nemzet, LII. évf. 18. sz. 1989. január 21. 9. p., Népszabadság, XLII. évf. 21. sz. 1989. január 25. 6. p., Népszabadság, XLII. évf. 22. sz. 1989. január 26. 8. p., Népszabadság, XLII. évf. 24. sz. 1989. január 28. 12. p., Népszava, CXVII. évf. 15. sz. 1989. január 18. 6. p., 168 óra. Magyar Rádió, 1989. január 8.

holott a kultúra állami finanszírozása meglehetősen ingatag alapokon állt a nyolcvanas évek végén: „Miközben a kultúrára fordítható források beszűkülnek, a kultúra intézményei anyagiak hiányában ellehetetlenülnek, a kultúra munkásai a létminimum határát súroló összegekért dolgoznak, addig egy privilegizált helyzetben lévő intézmény tisztátalan gazdálkodással milliókhoz jut és juttat egyeseket, és a megszerzett pénzüsszegekkel pazarlóan bánik.” Nyilván furcsa volt a kommunizmus korábbi éveivel képest, hogy a fizetésbeli aránytalanságok ekkora méreteket öltöttek: „Nem lehet szó nélkül elmenni amellett, hogy a kulturális alaptól elvont és a szponzoroktól megszerzett összegek a kedvezményezettek egy szűk csoportja között oszlik meg, akik ily módon teljesítményükkel arányban nem álló jövedelemhez jutnak.” Szemére hányták az ORI-nak, hogy a piacorientált közegben megtartották kedvező pozíciójukat, és haszonélvezőjévé váltak a gazdasági változásoknak. A KNEB vizsgálatára 1989. január 10-én az ORI megbízott igazgatója, Gál Iván reagált, amelyben többnyire a vállalat mundérjának becsületét védte, hangoztatva, hogy a művészek gázsiját már nem kötötték jogszabályok, ugyanakkor a szabálytalanul felvett előlegeket, csakúgy, mint az utalványozások szabálytalanságait elismerte. Vitatkozott azonban azokkal az ORI-t ért kritikákkal, miszerint az Interpop Fesztiválok ráfizetések voltak volna, hangoztatva, hogy az ilyen irányú befektetések csak hosszú távon térülhetnek meg, akkor viszont busásan (Az ORI sikeres turnéja vitte 2 éven keresztül a Z'zi Labort, a Napoleon BLD-t és Zoltán Erikát, az MHV pedig az 1986-os fesztivál nyerteseinek lemezeiből több mint 1 millió példányt adott el). Emellett hangsúlyozta, hogy a könnyűzenei műfajnak szüksége volt vérfrissítésre, amit legjobban a fesztiválokkal lehetett megtenni, ami által a popzene sokszínűsége biztosítható volt.

A még mindig pártállami irányítás alatt álló hivatalos sajtó elítélte az ORI kiskapukkal élő tevékenységét. Ahogy a Magyar Nemzet cikke fogalmazott: „Műsorait indokolatlanul nagy ügyeleti és műsorellenőrzési díjakkal is megterhelték. [...] A vizsgálat többek között súlyos szabálytalanságokat, visszaéléseket is megállapított.” Hozzá kell tenni azonban, hogy a művészek fellépti díját 1988. január 1. után szabadárassá tették (ezzel kapcsolatban híresült el Kabos Lászlónak az a mondása, miszerint ő annyit kér egy-egy műsora után, amennyit akar.) A folyamatos pénzügyi manipulációkkal való gyanúsítgatások is közrejátszhattak abban, hogy a Bali Györgyöt 1987 júliusában felváltó Bulányi László ORI-igazgató 1988. november 4-én öngyilkos lett, utána megbízottként Gál Iván került az intézmény élére. Ezt megelőzően egy évvel korábban megszüntették az IRI-t, amelynek élén szintén Gál Iván állt első és egyben utolsó igazgatóként. A cég éléről a Népszabadság 1989. január 25-i száma szerint pártfegyelmivel és pénzbüntetéssel kellett eljőnie, mert ráfizetések voltak.

A cikkíró már nyíltan támadhatta a letűnőfélben lévő korszak nagy neveit, így szóvá tette, hogy Erdős Péter, Wilpert Imre és Boros Lajos, az MHV szerkesztőség-vezetői milyen alapon kaptak kiemelt szerkesztői díjat 1988-ban a Neoton Família, a Dolly Roll és a Z'Zi Labor Interpop Fesztiválon történő színpadra állítá-sáért. Gál Iván reagálása szerint azonban kifejezetten arra az alkalomra készülő programok voltak ezek a vállalkozások, így megérdemelték az akkoriban egyszeri megbí-zás után horribilisnek mondható 12.500 forintot. Az ORI zavaros ügyeiről többek között cikkezett még a Népszabadság 1989. január 26-i és január 28-i száma, meg-említve, hogy a szokatlanul magas honoráriumú művészek és szerkesztőik ennél nagyságrenddel nagyobb bevételt termeltek az monopóliumhelyzetben lévő állami intézménynek (többek között Korda Györgyöt és Balázs Klárit a figyelem közép-pontjába vonva). A vizsgálat során azonban nem csak az került napvilágra, hogy kirívóan nagy összegeket fizettek ki a fellépőknek, hanem az is, hogy sokszor tör-vénybe ütközően jártak el. Az ORI és az OKISZ Labor 1987-es közös rendezésű szilveszteri rendezvényén, fiktív számlákkal fedték el a valós bevételt, más alkal-makkor nyugdíjasok nevére utalták a pénzt az adózást megkerülendő, vagy a mű-vészek hozzátartozóit szerkesztőként tüntették fel, holott gyakorlati munkájuk nem, vagy csak alig volt a produkciókban.

A „glasznoszy” jelenségének tudható be, hogy ezeket a visszaéléseket már sza-badon tárgyalhatta a sajtó, hiszen kevésbé feltételezhető, hogy korábban egyáltalán nem voltak visszaélések az ORI-nál. Az ORI-botránynak azonban súlyosabb kö-vetkezménye is lett: mivel az általuk rendezett Interpop Fesztiválon 1988-ban zsü-ritagként a Művelődési Minisztérium közművelődési főosztályvezetője, Kormos Sándor is részt vett, aki szintén a kor szintjéhez képest magas tiszteletdíjat kapott, maga a kultuszárca is szint vallott, amikor Stark Antal államtitkár kijelentette: „A kialakult helyzetért a Művelődési Minisztérium is felelős, elmarasztható szem-élyi politikájáért, szakmai, gazdasági ellenőrző tevékenységének fogyatékos-ságáért.”⁵⁴ Az államtitkár ugyanakkor hozzátette, hogy az ORI-nál a személyi fele-lősökkel szemben több fegyelmi eljárást indítottak. Ennél is szokatlanabb volt, hogy az ORI ügyviteli rendjének felülvizsgálatára miniszteri biztost neveztek ki, akinek a feladata a vállalatá történő átalakítás előkészítése volt. Ezzel párhuzamo-san — és talán ez jelenthette a rendszerváltás valódi kezdetét a könnyűzenében — az ORI hatósági bizonyítványát megvonták, a működési engedélyek kiadását a mű-vészeti szövetségek hatáskörébe tervezték utalni, amivel végképp megszűnt az ORI monopóliumhelyzete.

54 Népszabadság, XLII. évf. 22. sz. 1989. január 26. 8 p.

Az ORI élére végül miniszteri biztost neveztek ki Gödöllői Lajos személyében 1989 tavaszán, aki 1990 májusában már mint igazgató írta alá az ORI hivatalos leveleit. A rendszerváltás pillanatában, a III. köztársaság kikiáltásakor is zajlott egy revízió az ORI-nál, amely 1989. október 16–november 8. között tartott, ám ennek tanulságait már nem érvényesíthették, mivel 1991. június 30-án egy kulturális miniszteri rendelettel megszűnt a szervezet A vizsgálat lefolytatására még „elvtárs” megszólítással kérték fel 1989. április 6-án a Művelődési Minisztérium Ellenőrzési Főosztályának vezetőjét, Scheer Bélát, de mire véget ért a revízió, „úr”-ként szólította meg egymást az ORI igazgatója és a kultuszárca illetékese.⁵⁵

Összegzésként kijelenthetjük, hogy az Országos Rendező Iroda monopóliumszerű tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Kádár-rendszerben a könnyűzenei életet hatékonyan ellenőrizhessék a hatalom birtokosai. Feladatát természetesen a többi zenei intézménnyel, a közigazgatási és pártszervek hálózatával együtt töltötte be. Ez a cég volt az, amely meghatározhatta, hogy nagy nyilvánosság előtt kik léphettek fel nem csak a mai értelemben vett könnyűzene területén, hanem az operett, a sanzon, a magyar nóta vagy a kabaré világában. Az ORI azon keresztül, hogy fellépési engedélyek kiadására és ehhez kapcsolódó vizsgáztatásra volt jogosítványa, meghatározhatta azok körét, akik a legtöbbet jövedelmező országos turnékra, sportcsarnokokat megtöltő műsoros előadásokra kaphattak tőlük szerződést. Az intézmény kapacitáshiánya, illetve a könnyűzenei élet szerteágazó volta és a tömegigény azonban azt eredményezte, hogy nem minden koncertet az ORI szervezett, a kisebb művelődési házakban magánszervezésben is adtak előadásokat. A hatalom legfelső szintje az ORI tevékenységét jószerével hagyta kibontakozni, csak akkor nyilvánított róla véleményt, amikor valamely jelenség olyan méreteket kezdett ölteni, ami már számára is kellemetlen volt, illetve amikor olyan markáns zenei irányzatok ütötték fel fejüket, melyek nyíltan ellentétben álltak a szocializmus eszmerendszerével még akkor is, ha netán nem volt túl nagy tömegbázisuk (például a punkmozgalom a nyolcvanas évek derekán).

Az ORI története egyértelműen szakaszolható, ezeket a nagypolitikához kapcsolódóan a tevékenységükben beállt változások jelzik. Ilyen volt a különböző műfajok, így például a jazz és a rock and roll felé való nyitás (1963 körül), a beatkoncertek számának ugrásszerű növekedése (1968 körül), vagy a rendszer erősebb ORI általi ellenőrzése 1973-tól az új gazdasági mechanizmus elvetésével. Utóbbi során többek között az előadóművészi működési engedélyek könnyű műfajban történő kizárólagos kiadása és megvonása is jogkörükbe tartozott, ugyanakkor a helyi

55 MOL XIX-I-9-pp 105. d. ORI átfogó ellenőrzése 1989. dosszié.

tanácsok és a rendőrség engedélye is kellett egy-egy koncert szervezéséhez. A nyolcvanas évek pedig azért választhatók külön az előzőektől, mert a pártállam gazdasági válságkezelő programjának keretében nem csak monopóliumuk szűnt meg az IRI és különböző magáncégek megalakulásával, de ezzel együtt a rendszer-váltást közvetlenül megelőzően fény derült azokra a visszasságokra is, amelyek valószínűsíthetően a Kádár-rendszer egész időszakát jellemezték, ami által végképp elvesztette hitelességét az intézmény.